

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ НАВЧАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

Підлітковий вік у деякому розумінні є унікальним, адже багато складових психіки підлітка знаходяться в стадії активного формування. Саме у підлітковому періоді відбуваються суттєві зміни в розвитку самосвідомості, активним виявляється процес становлення особистості. Для підлітків є характерними підвищена пізнавальна активність, розширення обсягу знань, поява нових мотивів навчання, що дозволяє займатися самостійною творчою працею. Усе це в комплексі є гарною базою для розвитку здібностей.

Саме поняття «здібності» в поглядах науковців є досить дискусійним. Про це говорять результати аналізу численних наукових праць, які переконують в тому, що зміст даного поняття містить в собі непрості загальнолюдські та психологічні питання. Поняття «здібності» перетинається з багатьма іншими психологічними категоріями і є на розгляді науковців в різних наукових підходах з питань онтогенезу особистості. Вивченню здібностей присвячено роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких Г.С. Костюк, С.Д. Максименко, В.О. Моляко, Ж. Піаже, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, В.Д. Шадриков та інші. Розглянемо декілька психологічних трактувань поняття «здібності».

Одним із загальних трактувань даного поняття є наступне: здібності - це індивідуально-психічні властивості людини, що відповідають вимогам певної діяльності і є умовою успішного її здійснення.

Численні наукові дослідження доводять значимість діяльності як основи розвитку здібностей. Певні здібності виявляються і розвиваються лише у діяльності спільно з іншими здібностями. Б.Г. Ананьєв виділяв працю, знання та спілкування як ті основні види людської діяльності, що забезпечують розвиток всіх видів здібностей [1].

Б.М. Теплов [8], зазначав, що здібності не зводяться до навичок та умінь і відрізняють одну людину від іншої в залежності від успішності виконання певної діяльності. За словами Теплова Б.М., здібності існують в процесі постійного розвитку, який надає саме діяльність, і проявляються в таких її динамічних характеристиках, як швидкість, глибина, міцність засвоєння. Науковець обґрунтував положення про те, що успіх у діяльності може бути забезпечено не окремою здібністю, а лише своєрідним поєднанням здібностей, які характеризують особистість; успішне виконання діяльності може бути досягнуте психологічно різними шляхами.

О.М. Леонтьєв [4] надає дещо інше визначення здібностей: це якості індивіда, ансамбль яких обумовлює успіх виконання певної діяльності (маються на увазі якості, які розвиваються онтогенетично), в самій діяльності

і, безумовно, в залежності від зовнішніх умов. Вчений відзначав, що здібності формуються в результаті «присвоєння» продуктів культури.

Про особистісний аспект у вивченні здібностей підкреслюється у працях С.Л. Рубінштейна [7]. А саме, процес розвитку здібностей людини вчений ототожнює з процесом розвитку людини. Особистість розглядається як вихідна основа для розвитку та застосування здібностей. А здібності, водночас виступають індивідуально-психологічними особливостями людини, які відповідають умовам успішного виконання тієї чи іншої діяльності, а саме - набуття знань, умінь і навичок; використання їх у праці. І найважливішим «вектором» при оцінці такої реалізації тих чи інших здібностей виступає спрямованість особистості. Вона включає дві сфери життєдіяльності: соціальну та психологічну (ставлення до світу, до праці, до інших людей і до себе).

Як сукупність стійких індивідуально-психологічних якостей, що змінюються під впливом виховання особистості розглядає здібності К.К. Платонов. Так, у представлений ним структурі особистості, яка включає спрямованість особистості, досвід, індивідуальні особливості психічних процесів, та біопсихічні властивості, вчений зазначає що, здібності пронизують усі чотири підструктури, вбираючи в себе якості кожної з них. [6].

Уявлення про те, що здібності є сукупністю властивостей особистості, які є необхідними для успішного здійснення якої-небудь діяльності, знаходимо у наукових працях В.М. М'ясищева. Він говорить, що здібності людини є невід'ємною часткою системи особистісних відносин, а також емоційні-вольових особливостей індивіда [2].

Своєрідним механізмом саморозвитку та індивідуального самовираження особистості виступає поняття «здібностей» у трактуванні В.С. Мерліна та К.О. Абульханової. Вчені зазначають, що даний критерій є дещо загальним, оскільки будь-яка трудова діяльність більшою чи меншою мірою має творчий характер. В.С. Мерлін говорить про оригінальність та самобутність прийомів, способів роботи як одну з найхарактерніших ознак, що відрізняють творчість більш здібної людини від менш здібної. [5]

Проблема здібностей в контексті саморозвитку особистості також розглядалася Г.С. Костюком та іншими дослідниками. Вони зазначали, що саме суперечності, які виникають між потребами та можливостями їх задоволення у реальних ситуаціях соціальної взаємодії, є основним рушійним фактором розвитку особистості в будь-якому віці [3]. І одним із способів усунення цих суперечностей є навчання і праця. Г.С. Костюк говорить, що навчання виступає одним із способів задовільнення пізнавальних потреб особистості, і є необхідне для розвитку її здібностей. «Узагальнені знання стають компонентами здібностей, входять до складу умінь людини діяти, оперувати ними при розв'язанні нових задач» [3, с.318]. Внаслідок засвоювання підростаючою особистістю надбань людства, значно підвищуються її здібності навчатися. І разом з цим, досягнення в розвитку здібностей особистості школяра сприяють переходу до вивчення нового,

складнішого матеріалу, що в свою чергу є рушійною силою в навчально-пізнавальній сфері. Природні потенції дитини реалізуються не шляхом простого зростання того, що у неї є від народження, а шляхом новоутворень, які стають основою набуваних знань, умінь, навичок в процесі її навчання і входять до складу здібностей. Тому, можна сказати, що в результаті учіння здійснюється розвиток здібностей особистості. Учіння забезпечує як розвиток пізнавальних процесів, так і мотивації, і вольової регуляції, які входять до структури здібностей.

Виходячи із вище сказаного, пропонуємо визначення навчальних здібностей, які трактуються як індивідуально-психологічні властивості особистості, що проявляються мірою успішності при виконанні та засвоєнні певних знань, вмінь й навичок в процесі учбової діяльності, в якій учень виступає суб'єктом.

Так як сензитивним періодом для формування суб'єктності є підлітковий вік, то можна сказати, що він є оптимальним і для розвитку навчальних здібностей. На цьому віковому етапі у школярів виникає як інтерес до свого внутрішнього світу та світу інших людей, так і здатність визначати цілі власної діяльності. А це свідчить про становлення суб'єктності школяра, тобто про усвідомлення ним власної позиції в системі навчання. Учень, організовуючи діяльність, пробує добирати необхідні для цього засоби, відрефлексовувати й оцінювати результати, що є тими віковими новоутвореннями, які входять до складу навчальних здібностей особистості школяра.

Тому, можна сказати, що здібності розвиваються не лише в процесі засвоєння готового продукту навчання. Вони формуються і в процесі створення даного продукту. А сам факт усвідомлення значимості тих реальних справ, які були досягнуті в результаті цього процесу, дає можливість школяреві задовільнити потребу самовизначення та самореалізації як повноцінної особистості в життєдіяльності.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб.: Питер, 2002. – 288 с.
2. Ковалев А. Г., Мясичев В. Н. Психические особенности человека. Т. 2. Способности. – Л.: ЛГУ, 1960.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості – К.: Рад. шк., 1989. - 608 с
4. Леонтьев, А. Н. О формировании способностей / А. Н. Леонтьев // Вопросы психологии. – 1960. – № 1. – С. 7–17.
5. Мерлин, В.С. Психология индивидуальности / В.С. Мерлин. – Воронеж : МОДЭК ; Москва: Институт практической психологии, 1996. – 448 с. – (Психологи Отечества)
6. Платонов, К. К. Проблемы способностей / Платонов К. К. – М. : Наука, 1972. – 312с.

7. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии : в 2-х т. / Рубинштейн С. Л. – СПб. : Изд-во Питер, 2002. – 720 с.
8. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т.1. – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.

Коломієць Т.В.

*кандидат психологічних наук, старший викладач
кафедри теоретичної та практичної психології*

Литвинчук А.І.

асистент кафедри теоретичної та практичної психології

Можаровська Т.В.

*асистент кафедри теоретичної та практичної психології
Житомирський державний університет ім. Івана Франка*

ЕМПАТІЯ ЯК ЧИННИК ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ІНШОГО У КОНТЕКСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЮНАКІВ

Міжособистісна взаємодія визначає вектор розвитку особистості та її психологічне благополуччя на всіх етапах онтогенезу. Особливо значущою вона є для особистості юнацького віку. Втім, стрімкий технологічний розвиток сучасності призводить до часткового обмеження або повного нівелювання сфери безпосередньої міжособистісної взаємодії. За таких умов одним із пріоритетних та актуальних напрямів наукового пошуку постає дослідження ціннісного ставлення до Іншого, яке є домінуючим у системі міжособистісних контактів юнацтва.

Грунтуючись на наших попередніх дослідженнях, припускаємо, що рівень емпатійності особистості визначає тип ціннісного ставлення особистості до Іншого. Для перевірки даного припущення було проведено емпіричне дослідження, яким було охоплено 226 осіб юнацького віку.

Для дослідження смислових установок та ціннісних орієнтацій особистості у сфері міжособистісних взаємин використовувалася методика С. Л. Братченко «Опросник направленности в общении (НЛО)» [1], яка дозволяє визначити шість видів спрямованості особистості у міжособистісній взаємодії, в основі кожної з яких є певне ціннісне ставлення особистості до Іншого.

Для визначення рівня емпатійності використовувався «Тест на визначення емпатії підлітків та юнаків» Л.П. Журавльової [2], який дозволяє діагностувати рівень інтегральної емпатії особистості.

Таким чином, використовуючи дані методики, ми мали змогу виявити взаємозв'язок між рівнем емпатійності та домінуючою міжособистісною спрямованістю особистості (діалогічною, авторитарною, маніпулятивною, альтероцентристською, конформною чи індиферентною) й типом ціннісного